

Jeg tror, q er med i alfabetet for at gøre det sværere at lære. Eller måske fordi, det store Q har en pæn hale og på den måde minder lidt om dyr.

85

Ver en vaskebjørn. Om sommeren får vaskebjørnen tiden til at gå med at vaske vinduerne og sit vasketøj. Vaskebjørne, der tilfældigt støder sammen, jamrer sig et øjeblik, hvorefter de vasker hinanden. Når vaskebjørnen holder pause i vaskeriet, slækker den på alle de våde-skud der med tiden er blevet dens livret. Held i uheld er således blevet et fast udtryk i vaske-bjørne kredse.

Men så bliver det vinter og vandet så koldt, at vaskebjørnens trænder klapper i munden på den. Den stammer og hakker sådan i det, at den kan finde på at vaske forbi-passerende walisere i waders, mens den fortærer wienerbrød i store mængder. Det er noget forfærdeligt rod, for som alle andre dyr skal vaskebjørnen holde sig

95 til ting, der begynder med dens forbogstav – uanset om den vasker eller spiser.

I årevis var vaskebjørnene bekymrede over deres fejltrin. Efter lange studier kunne en klog vaskebjørn dog berolige de andre. "Der findes ikke dyr med w i alfabetet", sagde den kloge vaskebjørn, "så det kan ikke skade, hvis vi fra tid til anden spiser lidt alternativt".

100 At det forholder sig så heldigt fejrer vaskebjørnene to gange i løbet af den lange vinter ved skiftevis at spise varme hveder og wienerpølser i wok. Er der nogen, der kan have ondt af det, er de ærlig talt selv ude om det.

KAPITEL 3

Når sproget handler

Sproget kan med sin flertydighed være med til at skabe huller i verden og dermed humor. Men humor handler i reglen om mere end flertydighed på ord- og sætningsniveau. Når man tager fat på humor i teater, stand-up, tv og film bliver det anderledes. Her er det dialogen, samtalen, der er i centrum.

For de fleste er dagligdagens samtaler forholdsvis enkle. Vi har let ved at udtrykke, hvad vi mener, og vi har let ved at forstå hinanden. Men sproget betyder ikke altid det, vi tror. Vores sprog er et isbjerg. Når vi siger eller skriver noget, så ligger det meste af betydningen under overfladen.

Sproghandlinger

Forestil dig, du kommer ind i et lokale, hvor en af dine venner hører musik på sin bærbare computer. Hvis du siger "Musikken er sørme høj!", så kan det betyde flere forskellige ting:

1. Musikken er sørme høj = du skal skrue ned for den
2. Musikken er sørme høj = du har nok gang i en fest for dig selv (ynke-lige tabernat!)
3. Musikken er sørme høj = det er en cool bærbar, du har
4. Musikken er sørme høj = hvorfor lytter du til musik, når man ikke kan høre den? (Hvis musikken ikke er særligt høj)

Betydningen afhænger af, hvilken hensigt du har med dit udsagn. I det første bliver der givet en ordre, i det andet bliver der gjort grin, i det tredje gives en komment, det fjerde er et slags spørgsmål osv.

Det ville næppe være praktisk, hvis vi altid gik rundt og sagde, hvordan vores udsagn skal forstås. "Jeg giver dig hermed den ordre at..." eller "Jeg spørger dig hermed om..." ville simpelthen være for tåbeligt.

Det ligger allerede skjult i samtalen. Og ud fra situationen, tonefaldet og måske kropssprog kan vi finde ud af, hvad hensigten er. Udover betydningen og hensigten er formålet med samtale også at opnå en bestemt virkning. Fx at gøre din ven glad ved at rose hans nye bærbare.

Betydning, hensigt og virkning kalder sprogforskeren J. L. Austin under ét for en sproghandling.

- *Betydningen*: ordene der bliver sagt. (Musikken er sørme høj)
- *Hensigten*: typen af sproghandling. (En ordre, en kompliment, et spørgsmål, etc.)
- *Virksomheden*: den handling, som modtageren skal udføre. (Skrue ned, blive glad, skru op, etc.)

I humor udnyttes sproghandlingernes mulighed for fejlfortolkning. Vi kan fx sige, at du gerne vil have din ven til at skru ned. Hvis han gør det, er din sproghandling vellykket. Men du kan sandsynligvis også opleve, at han tror, at hensigten er en anden. Fx kunne han svare, at han lige har købt højttalerne. Så er sproghandlingen mislykket. Eller en *misfåre*, som Austin kalder det. Det siger sig selv, at den slags ofte forekommer i sjove dialoger.

Direkte og indirekte sproghandlinger

Der findes to forskellige slags sproghandlinger. De direkte og de indirekte. De direkte er bl.a. ordre som "Luk vinduet!" og konstateringer som "Formlen for vand er H₂O". De er vanskelige at misforstå. Men i de indirekte siger man noget andet, end det sætningen umiddelbart betyder.

Forestil dig, at du sidder ved familiefesten og spørger en onkel, "Kan du nå saltet?" Hvis onklen rækker dig saltet, så har det været vellykket. Men hvis han selv synes, at han er sjov, så vil han muligvis svare "ja", eller "bed du bare", uden at gøre andet. Du beder onklen om at give dig saltet. Du spørger ikke, om hans arme er lange nok.

De indirekte sproghandlinger bruger vi ofte til at være høflige. Høflighed går sprogligt set ofte ud på at give modparten i samtalen mulighed for at svare nej. Ikke at man forventer, at han vil gøre det! Det ville være uhøfligt at give onklen en ordre så som "Giv mig saltet!". I stedet formulerer vi os i spørgsmål, eller vi bløder op på betydningen ved at bruge ord som 'ikke'. "Giver du mig ikke saltet?" er faktisk høfligere end ordren.

Andre indirekte sproghandlinger har ikke nødvendigvis noget med høflighed at gøre. Det ser du fx i ironiske eller metaforiske udsagn (se det forudgående kapitel). De indirekte sproghandlinger giver en klar mulighed for at skabe sjove dialoger. Onklen er måske ikke sjov, men generelt kan man sige, at rigtigt meget humor spiller på flertydigheden, som er til stede i indirekte sproghandlinger.

Præsuppositioner

Et vigtigt begreb, når man beskæftiger sig med samtale og sproghandlinger er præsuppositionerne. Præsuppositionerne er noget af alt det, der kan ligge mellem linjerne i en samtale eller tekst.

Når en politiker siger, at han personligt er imod brandbeskæmning, så præsupponerer han, at hans politiske modstander går ind for det. Og hvis en lærer en dag spørger dig: "Hvor længe har du hentet dine opgaver på Studiet.net?" Så er præsuppositionen, at du er en snydler.

I et afsnit af the Simpsons møder man også præsuppositioner for fuld kraft. Homer er taget på kongres med en kvindelig kollega, han er lettere tiltrukket af. Han bliver vist ind på sit værelse af en piccolo:

Piccolo: TV's there... bathroom's there... and there's your king-size bed for... [pifter, siger som en kat, imiterer en seng, der knager, spinder, stønner, gør, hylter og spidser sine læber] Hubba hubba!

Homer: Stop that! I love my wife and family. All I'm gonna use this bed for is sleeping, eating, and maybe building a little fort⁶.

Homer forstår udmærket præsuppositionen i de mærkelige lyde, som piccoloen kommer med. Men han afviser den. Han er ikke interesseret i at være utro.

Hvis ikke begge parter i samtalen kan fange præsuppositionerne, så vil samtalen få det svært. Men den vil til gengæld helt sikkert blive morsom. I forståelsen af humor er præsuppositioner også centrale. Som beskrevet i det første kapitel, er humor betinget af fælles viden og overbevisning. Betingelserne skulle gerne være præsupponeret, når man fortæller eller hører noget sjovt.

Opgave

1. Skriv en kort dialog, hvor parterne i samtalen misforstår hinandens sproglige hensigter eller ikke fanger præsuppositionerne.

Samtale er samarbejde

Når de fleste af vores samtaler til hverdag er vellykkede, så skyldes det, vi overholder nogle grundlæggende regler for kommunikation og samtale. En anden sprogfilosof, H. P. Grice, beskriver, hvordan fire forudsætninger er afgørende. Han kal-

6 Citatet er hentet fra <http://www.snpp.com/episodes/1f07.html>

der dem for samarbejdsprincipperne eller maksimer (cooperative principles for kortet CP).

1. **Omfang:** Sig det, der er nødvendigt. Hverken mere eller mindre, i forhold til samtaleens formål.
2. **Sandhed:** Sig kun, hvad du mener, er sandt, og ikke noget du mener, er falsk.
3. **Relevans:** Du skal holde dig til emnet.
4. **Klarhed:** Udtryk dig klart og direkte – uden flertydighed og omsvøb.

De fleste mennesker overholder principperne, også selvom de aldrig har hørt om Grice. Hvis ikke man overholder dem, så bryder kommunikationen sammen. Sjove samtaler og tekster vil næsten altid bryde et eller flere af Grices principper.

I en af Pink Panther-filmene ser man en sekvens, hvor Inspector Clouseau klapper en hund. "Bider din hund?" spørger han manden ved siden af sig. "Nej," lyder svaret. Clouseau klapper så hunden, men bliver bidt. "Jeg troede du sagde, at din hund ikke bider," siger han arrigt. "Det er ikke min hund!" Samtalen i sekvensen overræder principperne om omfang og relevans. Manden fortæller ikke nok, og hans svar handler ikke om den konkrete hund.

Som et femte princip tilføjer man ofte "Vær høflig". Og det er da også centralt, hvis man skal føre vellykkede samtaler. Når Dolph er sjov, så kan det hænge sammen med, at han på ingen måde kan finde ud af at håndtere det femte princip.

Sproglige registre

Du taler med garanti anderledes til dine venner, end du taler med kunderne på dit fritidsjob. Tonen til en fodboldkamp er anderledes end til en begravelse. Vi taler nemlig i forskellige registre. Sprogforskeren Joos har opstillet en liste over de registre, normale sprogbrugere råder over:

- *Det intime register* bruger du, når du taler privat fx med en god ven, kæresten eller mor.
- *Det afslappede register* er til at tale med vennerne. I vil ofte have fælles udtryk og slang, som kendetegner jeres samtaler.
- *Det konsulterende register* kommer i brug, når du fx skal tale med fremmede eller fx til karaktersamtalen med læreren. Det er kendetegnet af høflighed.
- *Det formelle register* bruger du, hvis du skal give en præsentation af noget eller skrive et brev til en offentlig myndighed.
- *Det fastfrosne register* rummer ritualiserede former som juridisk sprogbrug eller sproget ved ceremonier og kirkelige handlinger.

Du vil sandsynligvis skifte helt ubesværet mellem registre og have en klar ide om, hvilket register der hører til hvilken situation. I det øjeblik du bryder reglerne, kan det blive ganske pinligt. Tænk bare på de stakkels elever, der fejlagtigt får kaldt deres lærer for far eller mor.

Humoren benytter sig også af registre. Ofte ved bevidst at bruge det forkerte. For ser udefra, bliver det sjovt. Du har måske set FCK's tv-reklame, hvor en mand rejser sig op i kirken og råber "udeeee-fjææææ..." Eller den tilsvarende, hvor en tilhører i en retssag rejser sig og råber "skandaleeee-dommer!" To klare eksempler på, hvordan registre bliver brugt forkert.

Opgaver

1. Stand-up comedy lever ofte højt på at bryde samarbejdsprincipperne, som Grice stiller op. Se noget stand-up og forsøg at karakterisere, hvordan bruddene bruges til at gøre det sjovt.
2. De forskellige sproglige registre hører til forskellige situationer. Prøv at få fat i nogle forskellige prøver på sprog. I kan evt. begynde ud i verden og oplage folk i forskellige situationer eller bruge mån-samtaler, sms-beskejder eller mails. Hvordan kommer de forskellige registre til udtryk, og hvad kendetegner dem?

Etos, patos og logos

Retorikken har tre begreber, der til forveksling kan minde om registre. Det er dog ikke helt det samme. De tre begreber etos, logos og patos stammer helt tilbage fra antikkens talekunst. Det er tre forskellige argumentationsmetoder. Målet for den klassiske retorik er at overbevise andre om ens synspunkter. Og det kommer de tre begreber på banen.

Etos-argumentation handler om talerens egen troværdighed. Når Anders Fogh Rasmussen bliver valgt på slogans som "Venstre, så ved du, det bliver til noget", så siger han faktisk: "Jeg holder mine løfter, de andre gør det ikke." Et andet eksempel kunne være, hvis Spejdersport fik B.S. Christiansen til at anbefale deres varer.

Logos-argumentation er den logiske, sammenhængende, fornuftige argumentation. Her hviler argumenterne i sig selv, så de ikke kan modsiges. Logos er nok det, man almindeligvis vil forbinde med ordet argumentation. Når videnskabsfolk eller eksperter skal forklare eller bevise noget, så sker det som regel ved hjælp af logos. Og selvom hundredvis af amerikanske tv-serier har

forsøgt at give et andet billede, så er det også den argumentation, man møder i de fleste retssager. Logos tager man seriøst. Men overdrevet kan det blive meget tørrt og måske endda sjovt.

Patos-argumentationen er lidt anderledes. Det er en form, der taler til følelserne. Med paros forsøger man at få tilhørerne over på sin side ved at bruge følelsesladede udtryk og masser af kropssprog. Da Helle Thorning Schmidt skulle vælges til formand for Socialdemokraterne, sagde hun med stor paros: "Jeg kan slå Anders Fogh." Det var ikke et argument, men en appel til tilhørernes følelser. De ville også gerne af med Fogh. Hun blev valgt på det. Tiden må så vise, om hun får ret.

De tre typer optræder i alle former for argumentation, og ofte blander man dem. De kan skabe en masse sjov, hvis de bliver overdrevet. Især paros kan være sjov at overdrive. Patos har givet navn til udtrykket patetisk, som betyder latterligt.

Opgaver

1. Etos, patos og logos er meget tiri spili forhold til tv-reklamer. Prøv at se nogle stykker, og find eksempler på sjove overdrivelser af argumentationsmetoderne.
2. Du skal skrive en kort tekst. Det kan fx være en tale til en familiefest. I teksten skal du overdrive en eller flere af de tre argumentationsmetoder.

Veje til humor

Alle de sproglige fænomener, som dette kapitel beskriver, er indgange til at skabe sprog, som er sjovt. Det gælder blot om at skabe misforståelser af intentionerne i en sproghandling, have skumle præsuppositioner eller bryde reglerne i forhold til registre eller samarbejdsprincipperne.

Kort sagt. Sproget skal behandles på en måde, man ikke forventer, før det bliver sjovt. Kommunikationen skal til en vis grad bryde sammen.

Det er imidlertid klart, at det ikke er alle brud på forventningerne, der er sjove. Hvis du i virkeligheden råbre tudefjæs til en begravelse, så ville det nok ikke være særligt populært. Humor kræver tit lidt afstand.

Peter Seeberg Argumenter for bendning

A.

Til Landsretten i Hoborg, Obersachsen-Kermatt.

Tillad en hel bys, en hel kommunes uvidende og derfor i sandhed uskyldige borgere med én pen og i ét andragende at anmode om den anklagede Johan. Peter Grimmsbergs øjeblikkelige frifindelse.

Vel ved vi nu, hvad vi ikke vidste før, for vi tænker ikke så langt, for vi har for meget at gøre, at Johan Peter G. i en af vore nabobyer har dræbt en 87-årig kone og fraøvet hende 28 mark, at han har gjort dette uden ophidselse, og tilsyneladende udelukkende for at berige sig. Det laster vi ham for, som alle gode mennesker vil gøre og med rette.

Vel ved vi også, at han i en anden naboby skar halsen over på en skrædder, som netop havde syet et smukt sæt tøj til ham, fordi han ikke ville betale for til Mikelds dag af ukendte årsager, som han over for retten har understreget vigtigheden af. Vi ønsker at tro på ham. Vel ved vi nu, at han har dræbt et nyfødt og udøbt barn, som en frille i en anden naboby havde født ham. Han gjorde det, siger han, for at hun ikke skulle komme i vanskeligheder. Og måske er det tilfældet.

Der er andet ikke goodsindet, der taler imod ham. Vi ved det. Vi mener dog, at vore argumenter, der taler for frifindelse, er ret tungtvejende.

Hver tidlig aften sommer og vinter mødes mændene fra vor by i byens knejpe, som ligger ved vandmøllen ved broen over floden. Her underholder vi os en stund med det skummende øl, den klare korn og stemningsfulde sange fra vort hjemland. Kyndige folk fra operaen og fra radiofonien har utalt, at vor sang er dybt original og vor flerstemmighed af mestretlig kvalitet. Det vil vi gerne opretholde.

Anklagede Johan Peter G. er vor dybeste bas. Han udgør sangens mørke grundlag. Enhver sang bliver efter vor fornemmelse fad uden dette mørke, som intet øl smager uden den bitre humle.

Johan Peter G.s bidrag til vor aftenunderholdning er uundværlig for en hel bys borgere. Tenorens smægtende glæder, barytonens alvorfulde mådehold må svæve dybt bevidste over den dybeste bas, der kan eksistere.

Tilsted os dette synspunkt, som er et vægtrigt argument for os. Musikken er større end forbrydelsen. Giv os den anklagede fri for sangglædens skyld. Lad ham komme tilbage til vor by, hvor vi skal bestræbe os for at fastholde ham. Fremturer han med sin ildsindethed, skal vi drage omsorg for, at han over sine onde gerninger hos os og lader dem gå ud over vor egen bys borgere. Det lover vi og sværger vi ved alt, hvad der er os helligt. Og med dette anbefaler vi os enstemmigt.